

2. AVALIK RINGHÄÄLING

Klassikalised argumendid

2.1. Avaliku ringhäälingu põhiidee sündis veendumusest, et ringhäälingusagedusi kui piiratud ressursi peab riik kasutama ühiskondliku kohustuse täitmiseks rahva ees. Avalik ringhääling peab osutama ringhäälinguteenust, mis võimaldab inimestel saada eluks vajalikku informatsiooni, end harida, saada osa kultuurist, olla kursis ühiskonna oluliste probleemide, ideede ja mõttevahetusega, laiendada teadmisi ja lahutada meelt. Avaliku ringhäälinguteenuse osutamise kohustus kehtestatakse seadusega ja ringhäälinguorganisatsiooni(de)le antava tegevusloaga. Avaliku ringhäälingu finantseerimises on olnud oluline roll loamaksul (litsentsimaksul) või riigieelarve kaudu ümberjaotatud ressursidel. Euroopa riikides osutavad avalikku ringhäälinguteenust valdavalt avalik-õiguslikud ringhäälinguorganisatsioonid. Eestis on see kohustus Eesti Televisioonil ja Eesti Raadiol.

2.2. Avalik ringhäälinguteenus ei ole otseselt seotud ringhäälinguorganisatsiooni omandivormi ja finantseerimisviisiga. Erinevalt avalikust ringhäälingust ei seata eraringhäälingule laiaulatuslikke programmi-alaseid kohustusi. Kommertsjaamade tegevust mõjutavad ennekõike tarbija huvid ja vajadus saada kasumit. Ka kommertsjaamade programmidel võivad esineda avalik-õigusliku programmi tunnused. Euroopas on mõningaid eraringhäälingujaamu, mille programmi koostamisel osaliselt arvestatakse avalik-õigusliku programmi nõudeid. Siiski ei saa seda muuta kohustuslikuks ja neile peab jääma alati vabadus turgu arvestades oma programm ümber profileerida. Peamine erinevus avaliku ja kommertsringhäälingu vahel seisnebki nende kohustuste erinevuses.

Mis on avalik ringhäälinguteenus?

2.3. Milliseid tingimusi peab täitma ringhäälinguorganisatsioon, et seda võiks käsitada avalikku ringhäälinguteenust osutava subjektina? Mis iseloomustab avalikku ringhäälingut? Avalikku ringhäälinguteenust määratletakse programmile esitatavate nõuete ja programmi ning auditooriumi suhete kaudu. Küsimuse tuum on selles, et riik kohustab (seaduse, tegevusloa, lepingu kaudu) avalikku teenust osutavat

ringhäälinguorganisatsiooni edastama teatud spetsiifilistele nõuetele (kättesaadavus, valdkondade paljusus, mitmekesisus, kvaliteet, erapooletus, tasakaalustatus, originaalprogrammi maht, enamuse ja vähemuste huvide arvestamine jms.) vastavat tele- või raadioprogrammi. See nõue on vaadeldav ühiskondliku ülesandena, mille täitmiseks antakse organisatsiooni(de)le vastavad õigused, vahendid ja garantiid programmide tootmise finantseerimiseks ja edastamiseks, näiteks riigi toetus, otsene toetusmaks (loamaks), tulu elektriaktsiisist, eetriaaja müük reklaamiks jms.

2.4. Peamised nõuded avalikule ringhäälinguteenusele seisnevad järgnevas:

1. programmi loomine peab olema sõltumatu välisest poliitilisest ja finantssurveist;
2. programm peab olema kõigile kättesaadav, oluline, mitmekesine, kvaliteetne, enamuse ja vähemuste huve arvestav;
3. info- ja publitsistikaprogrammid peavad edastama usaldusväärset ja erapooletut teavet;
4. programm peab tagama inimestele olulise sotsiaalse informatsiooni ja erinevate vaadete leviku;
5. programm peab võimaldama osa saada rahvuslikult kultuurist ja kunstist.

2.5. Kohustades ringhäälinguorganisatsiooni osutama avalikku ringhäälinguteenust, peab riik tagama:

1. programmi kvaliteetse edastamise ja kättesaadavuse kõigile elanikele;
2. kvaliteetse originaalprogrammi (informatsiooni-, ühiskonnaelu-, kultuuri-, spordi-, laste-, haridus-, draamasaadete) loomiseks vajalikud vahendid;
3. võimaluse järgida ajakirjanduseetikat, mis välistab muu hulgas poliitiliste või finantshuvigruppide võimaluse programmi mõjutada;
4. sõltumatuse programmiülesannetega kindlaks määratud piirides.

2.6. Tunnused, millest ei sõltu avaliku ringhäälinguteenuse määratlus

2.6.1. Omandivorm.

Avalikku ringhäälinguteenust võib osutada nii riiklikus, avalik-õiguslikus või eraomandis olev ringhäälingujaam.

2.6.2. Finantseerimisviis.

Avalikku ringhäälinguteenust võib finantseerida kas ainult ühest allikast — näiteks riigi toetusest; otsesest toetusmaksust (loamaksust); elektriaktsiisist; reklaamitulust; muust majandustegevuse tulust; mitmest allikast üheaegselt. Tähtis on see, et oleksid tagatud piisavad ressursid püstitatud programmiülesannete täitmiseks.

2.6.3. Organisatsiooni struktuur.

Avaliku ringhäälingu organisatsioonilisi lahendusi on mitmeid. Avalikku ringhäälinguteenust võivad osutada nii eraldiseisvad televisiooni- ja raadiojaamad kui ka ühendatud teleraadioorganisatsioonid. Suurtes riikides esineb ringhäälingujaamu, kes vaid hangivad ja tellivad programme ega tooda neid ise (nn. kirjastaja-tüüpi organisatsioon). Valdav osa avalik-õiguslikest ringhäälinguorganisatsioonidest toodab suurema osa edastatavast programmist ise.

2.6.4. Muu meediaalane tegevus.

Pole oluline, milliseid teenuseid organisatsioon avaliku ringhäälinguteenuse kõrval veel osutab (näiteks kaabel-TV, tasulised audiovisuaalsed teenused, video-rent ja -müük, filmialased teenused, kirjastamine, teenused muudes valdkondades). Meediakontsentratsioon on tavaliselt siiski piiratud.

2.6.5. Avaliku programmi allikad.

Avalik-õigusliku programmi nõuded laienevad programmile tervikuna. Pole tähtis, mil viisil avalikku teenust osutav ringhäälinguorganisatsioon hangib ja tagab avalik-õigusliku programmi struktuuris vajalikud programmelemendid, oluline on nõue, et valdav osa programmist toodetakse ja hangitakse ringhäälinguorganisatsiooni toimetuskontrolli all.

2.6.6. Programmi üksikelemendid.

Ei saa olla ettekirjutust, mis liiki saated peaksid avalik-õiguslikus programmis tingimata olema või tingimata sellest puuduma või kas teatud saateliigid või -žanrid on rohkem või vähem seostatavad avaliku teenuse põhimõtetega. Oluline on see, et avalik-õigusliku programmi kohta tervikuna esitataks olulisuse, kättesaadavuse, mitmekesisuse, tasakaalustatuse, kõigi ühiskonnagruppide, sealhulgas vähemuste huvide arvestamise nõue.

2.6.7. Programmi ülesehituse valimise vabadus.

Otsustavaks teguriks ei ole see, kas ringhäälinguorganisatsioon võtab enesele vabatahtlikult kohustuse edastada mitmekesist ja laiahaardelist programmi. Määravaks teguriks on konkreetse ringhäälingujaama programmile esitatavad nõuded.

Nõuded avalik-õiguslikule tele- ja raadio-programmidele

2.7. Mis on avalik-õiguslik ringhäälinguprogramm? Millised on avalik-õigusliku tele- või raadioprogrammi peamised tunnused ja eesmärgid? Mille poolest

erinevad need kommertsprogrammi taotlustest? Kas ja millises ulatuses suudaksid avalikku teleteenust, avalik-õiguslikku programmi luua ja edastada eraringhäälingujaamad? Kas on ülesandeid, mis rahvuslikul, riiklikul ja rahvusvahelisel tasandil on unikaalsed ja tunnuslikud vaid avalik-õiguslikele ringhäälingu jaamadale? Arutelu käigus tuleks täpsustada, milliseid nõudeid peaks edaspidi avalik-õiguslikule programmile esitama.

2.8. Üldlevinud praktika kohaselt esitatakse avalik-õiguslikule programmile järgmised nõuded:

2.8.1. **Programmi koostamisel peab pidama prioriteetseks auditooriumi huvi.** Avalik ringhääling loob programmi vaatajate ja kuulajate huvides, nende vajadusi silmas pidades. Auditooriumi (enamus- ja vähemusgruppide) huvid peavad olema prioriteetsed ringhäälingujaama enese, selle töötajate, reklaamandjate, võimude, erakondade, muude institutsioonide huvide ees.

2.8.2. **Programm peab olema heal ajakirjanduslikul ja kunstilisel tasemel.** Kuigi ringhäälingu kvaliteeti on raske defineerida, nimetagem esmajoones saadete huvitavust, funktsionaalsust, professionaalsust, tegijate loovust ja originaalsust, žanritäpsust, väljendusvahendite rikkust, vastavust auditooriumi nõudmistele. Avaliku ringhäälingu roll on arendada rahvuslikku audiovisuaalset kultuuri.

2.8.3. **Programm peab olema mitmekesine ja pakuma valikuvõimalusi.** Inimestele pakub huvi mitmekesine ja hästi koostatud saatekava. Mitmekesise programmi ja laia saatevaliku põhieesmärk on informeerida, harida ja meelt lahutada. Avalik-õiguslik programmimudel peab sisaldama saateid, mis käsitlevad enamikku ühiskonnaelu valdkondadest, koosnema paljudest info-, poliitika-, majandus-, kultuuri-, kunsti-, spordi-, laste-, haridus- ja meelelahutus-saadetest, mis on suunatud nii massiauditooriumile kui väiksematele spetsiaal- ja vähemushuvirühmadele.

2.8.4. **Programm peab olema kättesaadav.** Avaliku ringhäälingu programmid peavad olema tehniliselt kvaliteetselt kättesaadavad kogu riigi territooriumil ja kõigile riigi elanikele (ETV 99,66%, ER 99,89%).

2.8.5. **Programm peab olema vaadatav.** Maksu-maksjad peavad vastutasuks oma väljaminekute eest saama kvaliteetse tele- ja raadioteenuse. Seepärast peab avalik ringhääling edastama niisuguseid programme, mis köidaksid võimalikult erinevat publikut ning mida erineva ea, soo, hariduse, maitse, kultuuri-tausta ja huvidega, erinevate info-, sotsiaalsete, kultuuri- ja meelelahutusvajadustega inimesed peaksid enesele oluliseks, huvitavaks ja vajalikuks. ETV osakaal eesti auditooriumis oli 1995. aasta lõpukuudel 43%, ER 175%.

2.8.6. **Programmis peab domineerima omatoodang.** Eestikeelse omatoodangu osakaal võiks avalik-õigus-

likus teleprogrammis olla 50–60% programmi üldmahust (ETV 1995. a 63,2%). Vahendid sellise struktuuriga programmi tootmiseks peaksid olema tagatud.

2.8.7. Programmi loomisel ja edastamisel peab ringhäälinguorganisatsioon olema sõltumatu.

Avalik-õiguslik ringhäälinguorganisatsioon otsustab vabalt oma programmi koostamise ja sisu üle, lähtudes üksnes seaduse nõuetest. Toimetuse sõltumatus kaitseb ringhäälingut nende eest, kes sooviksid mõjutada auditooriumi oma huvides. Programm peab olema erapooletu, objektiivne ja tasakaalustatud.

2.8.8. Programmi loomiseks eraldatud ressursse peab kasutama otstarbekalt ja efektiivselt.

Suurem osa avaliku ringhäälingu programmi tootmise kuludest katab riigi toetus, seega maksumaksjate raha (ETV 1995. a 66,1%, ER 74,5%). Avalik-õiguslik ringhäälinguorganisatsioon peab tegutsema majanduslikult efektiivselt. Avalik-õigusliku ringhäälingujaama kommertstegevus peab järgima ausa konkurentsi reegleid ja toetama avalik-õiguslike funktsioonide täitmist.

2.8.9. Programmi arendamise peab investeerima.

Avalik-õiguslik ringhäälinguorganisatsioon on kohustatud arendama tele- ja raadiovaldkonda tehniliselt ja loominguks, looma personalile soodsa töökeskkonna, koolitama vajalikku kaadrit, pakkuma võimalusi andekatele loojatele väljastpoolt organisatsiooni, tegema koostööd sõltumatute autorite, produtsentide ja firmadega, tegelema meediaalaste uurimustega.

2.8.10. Vastutus programmi ja organisatsioonilise tegevuse eest peab olema määratletud.

Avalik-õiguslik ringhäälinguorganisatsioon peab vastutama oma tegevuse eest vaatajate ja kuulajate ees. Avalik-õiguslike ringhäälingujaamade ülesanded ja eesmärgid peavad olema täpselt määratletud, programmi nõuded selgelt seatud. Avalik-õigusliku ringhäälinguorganisatsiooni finantsmajandustegevus peab olema "läbipaistev". Tuleb rakendada protseduure, mis tõendavad, et rahva raha on kasutatud otstarbekohaselt ja parimal viisil.

2.8.11. Programm peab toetama rahvuslikku identiteeti ja rikastama rahvuskultuuri.

Avalik-õiguslik ringhäälinguprogramm peab peegeldama rahvuslikke huvisid, toetama kultuuri, riigi demokraatlikku arengut, ühiskonna integratsiooni. Avalik-õigusliku programmi ülesanne on edastada rahvusliku tähtsusega sündmusi ning tagada, et ka paikkondlik kultuur, rahva kultuuripärand, rahvuslikud väärtused leiaksid kajastamist. Avalik ringhääling peab pakkuma arusaamist elust, ühiskondlikest protsessidest, toetama ühiskonnas toimuvaid avalikke väitlusi, kajastama kaasaegseid sündmusi ja protsesse Euroopas ja maailmas, toetama üldinimlike ja maailmakultuuri väärtuste levikut. Avaliku ringhäälingu roll on toetada inimeste aktiivset osavõttu parlamentaarse demokraatia arendamisest, väärtustada ja suurendada rahvuslikku kultuuripärandit, pakkuda võimalusi tundma õppida ja nautida kultuuri. See peab andma oma-

poolse panuse humanitaaria ja kaunite kunstide arenguks, toetama loovsiksusi nende loomingu kajastamise, tellimus- ja koostööprojektide kaudu.

Avalik ringhääling Eestis

2.9. Avalik-õiguslikule ringhäälingule pani Eestis aluse 1994. aasta suvel jõustunud ringhäälinguseadus (15.06.94.). Seaduse alusel moodustati ringhäälingunõukogu, kes nimetas ametisse ETV ja ER peadirektorid (10.10.94.), kinnitas ETV ja ER põhikirjad (27.02.95.) ning nimetas ETV ja ER juhatuse liikmed. (16.03.95.). ETV ja ER kui avalik-õiguslike ringhäälinguorganisatsioonide väljaarendamine ja avalik-õiguslikele põhimõtetele vastavate tele- ja raadioprogrammide kujundamine on kestnud veidi enam kui aasta.

2.10. Ringhäälinguseaduse alusel on avalik-õigusliku ringhäälingu finantseerimismudel Eestis riigi toetus + reklaamitulu + tulu majandustegevusest. Riigi toetuse määrab igal aastal Riigikogu, ETV ja ER aastaelarve peab olema tasakaalus. Valitud mudeli puuduseks on pikemaajaliste garantiide puudumine avaliku teenuse osutamiseks ning tugeva vastasseisu tekkimine avalik-õigusliku ja kommertsringhäälingu vahel, sest avalik ringhääling konkureerib kommertsringhäälinguga rahaallikate pärast. Programmide struktuuri, taseme, eestikeelsete originaalsaadete mahu, programmide edastamise tehnilise kvaliteedi, leviulatuse ja auditooriumi poolehoidu põhjal säilitasid ETV ja ER 1994–1995 juhtpositsiooni Eesti ringhäälingus.

2.11. Ringhäälinguseadus oli kompromiss, mis kehtestas Eestis enam-vähem euroopalikele põhimõtetele vastava ringhäälingumudeli. Seaduse vastuvõtmisest möödunud aja jooksul on pinged ringhäälingus kasvanud, valitud lahendus ei rahulda poliitilisi ja professionaalseid ringkondi. Eesti ringhäälingu arengutsenaarium on vastuolus selles osalevate subjektide huvidega. Reklaamiturul on esialgu veel kitsas ja piirab eraringhäälingu teovõimet. Märgiks võitluses turupositsiooni eest on "telesõda". Vastuolusid tekitab ETV ja ER osalemine reklaamiturul ja reklaami müügistrateegia. Erakanalid hakkasid avalikku ringhäälingut ründama, nähes selles oma probleemide põhjusi. 1995. aasta kevadel tehti Riigikogus katse vähendada avalikus ringhäälingus lubatud reklaami mahtu. Eratelekanalite tulekuga ei toimunud kvalitatiivset hüpet eestikeelse originaalprogrammi mahus ja tasemes, põhirõhk pandi hangitud programmile. ETV-le ja ER-le jäi kaalukas osa auditooriumist ja reklaamiturust, ositi maine languse hinnaga, sest reklaamiraha teenimise vajadus sundis rakendada kommertsiaalseid programmivõtteid. Siiski ei teinud ETV ja ER halvimat — järeleandmisi programmi erapooletuse, tasakaalustatuse ja ajakirjandusliku sõltumatuse küsimustes, seevastu erakanalite raskused sunnivad neid lähenema poliitilistele ringkondadele ja suurendama välispartnerite osalust. Selline areng lisab jõudu konkureerimiseks avaliku ringhäälinguga. Süveneb surve selleks, et ressursiallikad ümber jagada.

Alternatiivide paljusus

2.12. Maailmas on rakendatud erinevaid avaliku ringhäälingu ülesehitamise põhimõtteid. Neid on mõjutanud konstitutsioonilised ja õiguslikud tõekspidamised, poliitilise ja ajaloolise arengu erinevused, kultuuri- ja ajakirjandustraditsioonid. Eestis on ringhäälinguseadusega loodud eeldused rahvusliku ringhäälingu väljaarendamiseks. Me ei pea juhinduma valmis skeemidest — maailma ja Euroopa kogemuse põhjal peaksime leidma ja ellu viima Eestile sobivaima ringhäälingumudeli, milles on koht ka avalikul ringhäälingul. Eesti ringhäälingupoliitika nurgakiviks peaks olema sellise ringhäälingusüsteemi loomine, mis garanteerib eestikeelse televisiooni- ja raadioloomingu prioriteetse arengu kõigis programmivaldkondades ja žanrites, toetab professionaalsete oskuste kasvu ja andeka kaadri motiveeritud tööd rahvusliku ringhäälingu heaks.

2.13. Vastavalt ringhäälinguseadusele kannavad ETV ja ER vastutust avalik-õigusliku ringhäälingu arendamise eest Eestis. See ei tähenda, et avalik-ringhääling peaks olema tulevikus korraldatud nii nagu praegu. Kontseptuaalsete ja seadusandlike alternatiivide otsingute eelduseks peaks olema rahvusliku ringhäälingu areng. Analüüsida tuleks avaliku ringhäälingu funktsioone, ülesandeid ja kohustusi, ülesehitust, juhtimist, omandiküsimusi, programmide arvu ja struktuuri, finantseerimise allikaid ja põhimõtteid. Avaliku ringhäälingu muutumine ja areng peaks toetuma ühiskondlikule kokkuleppele, põhjendatud ja konsensuslikule seisukohale, mis kajastub ringhäälingupoliitikas ja ringhäälinguseaduses.

2.14. Avaliku ringhäälinguteenuse ideele esitatakse mitmeid põhimõttelisi vastuväiteid, seda elluviivate avalik-õiguslike ringhäälinguorganisatsioonide positsiooni kõigutamatus ei ole 1990. aastate meediämõttevõimude enam nii iseseisvustõistetav ja selge, kui see oli elektroonilise meedia sünnist 1980. aastate keskpaigani. On selge, et avalik-õiguslik ringhääling ei ela 1990. aastaid üle muutumata. Mitmed avaliku ringhäälinguteenuse põhimõtet puudutavad olulised argumendid, sealhulgas sagedusi ja levi puudutavad seisukohad, on kaotanud tähenduse või oma aja ära elanud. Tehnika seab ikka vähem ja vähem selliseid piiranguid, mis annaksid riigile põhjust sekkuda elektroonilise meedia küsimustesse. Eraraadiote areng on olnud kiire suhteliselt odava hinna tõttu. Televisiooni üleminek analoogtehnikalt digitaaltehnikale nõuab suuri investeeringuid, mis on jõukohased vaid riigile või suurele erainvestorite grupile, ent siiski taanduvad sageduste, tehnika ja edastamisvahendite probleemid suhteliselt kiiresti. Infotehnoloogia areng muudab tele- ja radiokanalite arvu praktiliselt piiramatuks. Liberaalne meediapoliitika on enamikus riikides, sealhulgas Eestis, avardanud ringhäälingutegevust. Eestis aastatel 1993–1995 välja antud ringhäälingu tegevuslubade alusel tegutseb 29 raadio- ja 8 telejaama. Eetritelevisioonile on lisandunud kaabeltelevisioon ning ligikaudu 30 satelliitkanalit.

Vaatajatel-kuulajatel on üha enam võimalusi ja suurem valik. Avaliku ringhäälinguteenuse ideele esitatakse mitmeid põhimõttelisi vastuväiteid, mille hoolikas analüüs on eelduseks, et avaliku teenuse tähendus ja kaalu ühiskonnas saaks selgelt määrata.

2.15. Ringhäälingu tegevuslubade väljaandmisele Eestis ei eelnenud põhjalikumat majandusanalüüsi, reaalselt hinnangut reklaamiturule, ringhäälingupersonali loomepotentsiaalile ja koolitusvajadustele, avaliku ringhäälingu võimele säilitada arengupotentsiaal. Panus tehti konkurentsile ja turule, mis varem või hiljem kõik omadele kohtadele asetaks. Selline valik on põhjuseks nii avaliku kui kommertsringhäälingu ebakindlusele ja pingetele. Konsensuslike ringhäälingupõhimõtete, ühiskondliku kokkuleppe saavutamine ringhäälingu arengu küsimustes on edasise arengu vältimatuks eelduseks. Mõistagi peaks see põhinema ringhäälingu autoriteetsel professionaalsel ja majanduslikul analüüsil, sest reaalandmestiku puudumisel on oht, et ringhäälingupoliitika kujundamisel pääsevad poliitilised ja majandushuvid liialt maksvusele.

2.16. On mitmeid tõekspidamisi ringhäälingu, sealhulgas avaliku ringhäälingu arengualternatiivide kohta. Neist peamised on liberaalne ja konservatiivne alternatiiv. Liberaalne alternatiiv ei näe ringhäälingumudelil olulist kohta avalikule ringhäälingule, toetab avalike ringhäälinguorganisatsioonide erastamist ja valdkonna allutamist vabale konkurentsile, milles riigi roll on minimaalne. Konservatiivne alternatiiv toetab ringhäälingu tasakaalumudelit, mis tagab nii avaliku kui eraringhäälingu tegevuse. Avalikul ringhäälingul on selles mudelis olulised rahvuslikud ja ühiskondlikud eesmärgid, mille täitmiseks on antud riiklikud garantiid. Tasakaalukontseptsiooni toetavad ka Euroopa Nõukogu meediaalased dokumendid.

2.17. Eesti ringhäälingu arengualternatiivid on diskussiooni algetapil esitatud. Arvamusteskaala liberaalne alternatiiv on ETV ja ER privatiseerimine, riigitellimuse jaotamine, reklaami piiramine või keelamine, ETV taandamine nn. kirjastajatüüpi ringhäälinguorganisatsiooniks. Skaala keskel on nägemus väheneva toetusega piiratud programmiga riigitelvisioonist ja -raadiost täitevvõimu halduses, mis täidab riiklikku tellimust ning mille sõltumatuse tagamine ei ole esmatähtis. Skaala vastaspoolusel on stabiilsetele finantsallikatele toetava sõltumatu, avalik-õiguslikku programmitteenust osutava tootmisorganisatsiooni euroopalik mudel.

Liberaalne väljakutse

2.18. Liberaalsete meediaideede kohaselt oli avalikul ringhäälingul Euroopas oma aeg, ent see on ümber saamas ja auditooriumi vajadusi võiksid põhimõtteliselt rahuldada ka ainult erakanalid. Reklaamiraha siirdub üha enam kirjutavast pressist elektroonilisse meediasse. See muudab ringhäälingu majanduslikus

mõttes külgetõmbavaks. Reklaami, vaba turu ja eraringhäälingu loogika avaldab survet, et seada kogu ringhäälingutegevus kommertsalusele ja tõrjuda avalik ringhääling kõrvalteele. Peamine väljakutse avalikule ringhäälinguteenusele seisneb väites, et et maksumaksjate raha tuleks kasutada ainult selliste saadete ja programmide tootmiseks, mis on kommerts põhjal selgelt mittetasuvad. Avalik teenus peaks piirduma ringhäälinguteenuse osutamiselega vähemustele.

2.19. Reklaamiturule pürgivaid eraringhäälingufirmasid toetab 1980. aastate uusliberaalne majanduspoliitiline mõtteviis. Selle järgi tuleb avaliku võimu ülesandeid piirata kõikidel aladel miinimumini. Privatiseerimine peaks puudutama meediaettevõtteid samuti nagu muidki majandusharusid. Meedia tuleb dereguleerida, et konkurents pääseks täisjõuga mõjule. See mõttemall on kõige selgemalt esile tulnud Itaalias ja Prantsusmaal, kus meediastruktuurid ja programmide sisu on kõige radikaalsemalt muutunud.

2.20. Liberaalne alternatiiv heidab tavaliselt avalikule ringhäälingule ette ühiskondlike vahendite kasutamisest tulenevat eelisseisundit, vähest efektiivsust, liigseid tootmiskulusid, suurt koosseisuliste töötajate arvu, konkureerimist erakanalitega, suutmatust vältida kommertslikke tendense. Selle vältimiseks esitatakse ideid avalikust ringhäälingust loobumise ning selle privatiseerimise kohta. Neid etteheiteid tehes väldib liberaalne ringhäälingupoliitika tavaliselt argumenteeritud hinnangut erinevate ringhäälinguvormide või meele tasakaalustatult toetada ühiskonna demokraatlikku arengut, rahvuslikku kultuuri ja identiteeti. Ka ei esitata selgeid põhjendusi, miks peaks riik avalikust ringhäälingust loobuma.

2.21. Avalik teenus on suhteliselt kerge saak uusliberaalsele kriitikale. Suurte meediaorganisatsioonide juhtimine ja toimetuskultuur muutub aeglaselt ja raskelt. Liberaalse mõtteviisi pooldajad rõhutavad, et avaliku ringhäälingu privatiseerimisega õnnestub kiiremini saavutada edu juhtimises ja töökorralduses. Teises versioonis väidetakse, et avalikku teenust võiks osta eraringhäälingult. Väikestes riikides tundub see siiski põhjendamatu audiovisuaalse sektori piiratuse tõttu. Loomulikult kõrvaldaks privatiseerimine või avaliku teenuse asendamine kommerts-pakkumistega praeguse konkurentsi ja võimaldaks eraringhäälingule parema juurdepääsu reklaamirahale, võimalik, et ka riiklikele vahenditele. Ehkki avalik-õiguslikud ringhäälingujaamad on professionaalsed, arenevad tehniliselt, muutuvad efektiivsemaks, edenevad juhtimises ja koolituses ning suudavad hoida suurt vaatajaskonda, on neil raske end kaitsta, sest puuduvad kriteeriumid. Osaliselt tuleneb see ala iseärasustest, sest elektrooniline meedia on tööjõumahukas, nõuab suurt loominguulist panust ja on nagu igasugune avalik tegevus kergesti allasurutav negatiivse kriitika poolt. Tugeval survele on muidugi ka oma pluss — avalik ringhääling leiab kiiremini uusi jõuvarusid viljakaks konkurentsiks.

2.22. Diferentseerimispehõhimõtte pooldajad väidavad, et mida rohkem ringhäälingujaamu, tele- ja raadio-kanaleid, seda enam auditoorium fragmenteerub ja seda väiksem peaks tulevikus olema vajadus niisuguse kontsentreeritud ringhäälinguteenuse järele, mis oleks kättesaadav kõikides kodudes, kogu riigis ning pakuks laiaulatuslikku, mitmekesist programmi. Iga konkreetse saate, kanali, teenuse tarbijaid on tulevikus vähem. Samal ajal kasutavad paljud inimesed heli- ja videosalvestusvõimalusi, mis teeb nad vähem sõltuvaks reaajas tegutsevast ringhäälingust. Nad salvestavad uudiseid, haridus-, poliitika- ja meelelahutussaateid, seriaale ja filme, et jälgida neid sobival ajal. Sel viisi leiavad paljud saated endale mingil ajal auditooriumi. Infoühiskonna areng, üha suurema tarbijaskonna ligipääs Internetile, muudele andmebaasidele ja audiovisuaalse informatsiooni kanalitele ning spetsialiseeritud kaabelvõrkudele vähendab vajadusi universaalse, saatevõrgu alusel toimiva avaliku ringhäälingu järele. Erakanalid võiksid keskenduda teatud programmitüübile, ainevaldkonnale, vanusegrupile või huvirühmale, teatud maitse-eelistuste või huvidega inimestele. Ringhäälingus võiksid olla eri kanalid lastele, vanemaealistele, uudisteharidus-, spordi-, filmi-, kunsti-, muusikakanalid. Paljud raadiokanalid on juba orienteeritud ja profileeritud teatud auditooriumile, teleteenused võiksid liikuda samas suunas. On iseasi, kas sellel arengusuunal oleks väikeses riigis majanduslikke ja loominguulisi tagatise.

2.23. Liberaalse alternatiivi tähelepanelikuks analüüsiks on seda enam põhjust, et avaliku ringhäälinguteenuse idee on meile uus, see on euroopalik mõiste ja põhimõte, mida meist lääne pool on aastakümnete jooksul põhjalikult lihvitud. Eesti ringhääling hakkab alles maha võtma riikliku ringhäälingu ümberehitamise tellingu. Oluline on mitte teha seda viga, et hakata Eestis juurutama teiste riikide huvitavaid ringhäälingumudeleid, mille realiseerimiseks meie konkreetsetes oludes eeldusi ei ole. Oluline on leida avaliku teenuse "eesti lahendus".

Konservatiivne alternatiivrahvusliku ringhäälingu tasakaalumudel

2.24. Konservatiivsel tasakaalumudelil on kolm lähte-kohta:

- avalikul ringhäälingul on kindel koht demokraatliku ühiskonna ringhäälingustruktuuris;
- riigi ringhäälingüsteem tuleb üles ehitada avaliku ja kommertsringhäälingu tasakaalumudelile;
- tasakaalumudeli püsimiseks tuleb luua vajalikud poliitilised, majanduslikud ja professionaalsed eeldused.

2.25. Avalik ringhäälinguteenus on demokraatliku ühiskonnakorralduse meediapoliitiline alus, seda peetakse demokraatliku riigi üheks põhiinstitutsiooniks. Avaliku ringhäälinguteenuse peamine tunnus on pro-

grammide sõltumatus poliitilisest ja majanduslikust mõjutamisest, ehk toimetuste sõltumatus. Selle tagamine on ühest küljest riigi ülesanne, teisest küljest peab see toetuma tugevale toimetuskultuurile. Arutlustes avaliku ringhäälingu üle rõhutatakse seisukohta, et avalik ringhääling lähtub riigi, rahva ja kultuuri arengu huvidest, rõhutab vaataja kui kodaniku, mitte kui tarbija kesksust.

2.26. Eesti ringhääling on loodud pika aja jooksul. Selles peegelduvad Eesti kultuuri- ja haridustraditsioonid ning kultuuri juurdunud väärtused. Väike rahvus ja selle sisesed keele- ja kultuuri protsessid vajavad teadlikult loodud tugevat ringhäälinguehitust oma kultuuri alalhoidmiseks ja arendamiseks. Ainult seeläbi saavad väikesed kultuurid olla sisemiselt iseseisvad küllastunud audiovisuaalses meediamailmas. See teeb avaliku ringhäälingu eriti oluliseks Eesti suurusele riigile. Et vabas konkurentsisis täita edukalt sama ülesannet, vajab kommertsringhääling mitmekümnemiljonilist auditooriumi.

2.27. Liberaalse informatsioonikäsitluse tuum on sõnavabadus. Liberaalsus kui meediavaldkonna tegevuspõhimõte vajab täiendavat määratlemist ning asetamist laiemasse ühiskondlikku konteksti. Üheks olulisemaks küsimuseks on elektroonilise meedia, ringhäälingu sotsiaalne vastutus. Teine tähtis aspekt on keele- ja kultuuri regiooni suurust arvestav vaatenurk. Ka ühinevas maailmas saab Eesti olla tugeva identiteediga omapärane osa Euroopa kultuurimosaiigist. Avalik ringhääling on seda tähtsam, mida väiksemast rahvusriigist on küsimus.

2.28. Avaliku ringhäälingu pooldajad on veendunud, et lähituleviku meediamudelil on avalik-õiguslikul televisioonil ja raadiol jätkuvalt kindel koht. Avaliku ringhäälingu suunavalikus lähevad hinnangud lahku. Ühed pooldavad seda, et avalik ringhääling koondaks oma tähelepanu sellistele programmidele, valdkondadele, saadetele ja teenustele, mida kommertsringhääling ei paku. Teiste väitel on avalik ringhääling midagi enam kui programmide pakkumine vähemuhvirühmadele ja etnilistele vähemustele, säilitada tuleks universaalse avaliku ringhäälingu traditsioonid ja järjepidevus, sest see on oluline meediapoliitiline ja sotsiaalkultuuriline fenomen, mis kujundab programmide eesmäärke, sisu ja struktuuri, käsitlusviisi, saatekava ülesehitust. Avaliku ringhäälingu toetajad rõhutavad, et avalik ringhääling peabki olema riiklikult eelistatud ning suuteline konkureerima mis tahes ringhäälinguvormidega programmide pakkumises.

2.29. Avaliku ja kommertsringhäälingu tasakaaluseisund tuleb saavutada seadusandlike vahenditega. Tasakaalumudeli püsimiseks tuleb luua poliitilised, majanduslikud ja professionaalsed eeldused. Avalik ringhääling jääb deklaratsiooniks, kui selle eesmärkide täitmiseks puuduvad sotsiaal-poliitilised ja sotsiaal-kultuurilised tingimused. Määravaks on see, kas ringhäälingupoliitika tunnetab avalikku ringhäälingut ühena demokraatliku riigi põhiatribuutidest,

selle rolli kultuuriidentiteedi, riikliku ja rahvusliku suveräniteedi kandjana. Tasakaalumudel püsib riigivõimu, rahva ja avaliku ringhäälingu vastastikuste suhete teljel. Kui see telg on tugev, areneb avalik ringhääling sihikindlalt ning täidab oma rolli hästi. Vastupidisel juhul on arengu pidurdumine ja taandareng paratamatu.

2.30. Ringhäälingupoliitika kujundamisel Eestis tuleks arvesse võtta:

- euroopalikke väärtusi ja euroopalikku arusaamist avaliku teenuse eesmärkidest,
- kohalikku majandus- ja kultuurikonteksti,
- ajategurit.

Võib teha kiireid ja radikaalseid otsuseid. Võib kavandada ringhäälingu etapiviisilist, evolutsioonilist arenguskeemi. Tähtis on see, et Eesti ringhääling vajab arenguks suuremat stabiilsust kui praegu. Seejärel oleks mõistlik ringhäälingupoliitika arendustes haarata pikemat perioodi, näiteks ajavahemikku kuni 2005. aastani. Ringhäälingupoliitika juhtidee peaks seisnema selles, et ellu viia avaliku teenuse euroopalikud põhimõtted ning tagada kommertsringhäälingule vajalik tegevusruum.

2.31. Eraringhääling peab oma suurimaks konkurendiks avalik-õiguslikku ringhäälingut. Eesti juhtumil oleks siiski mõistlik loobuda kinnisideest, et kommertsringhääling suudab teha paremat avalik-õiguslikku programmi kui avalik-õiguslikud ringhäälinguorganisatsioonid, sest täiendusprintsipi toimib väikeses riigis paremini. Kumbki ringhäälinguvormidest peaks kontsentreeruma oma ülesannete täitmisele, sellest võidaks auditoorium. Kuni riik peab vajalikuks kasutada reklaami avaliku ringhäälingu tegevuse finantseerimiseks, peab kommertsringhääling leppima sellest tulenevate piirangutega. Ringhäälinguseadust on võimalik muuta nii, et avalik ja kommertsringhääling ei peaks konkureerima rahallikate pärast. See nõuaks ka tegevuslubade tingimuste olulist täpsustamist. Ringhäälingupoliitika peaks tagama, et kumbki ringhäälinguvormidest saaks tegelda oma ülesannetega stabiilsel alusel.

2.32. Stabiilseks tasakaalumudeliks piisab ühest avalik-õiguslikust ja ühest kuni kahest üleriiklikust kommertsstelejaamast. Järk-järgult tuleks lahutada finantsallikad. Üleriiklikud, avalikõiguslik ja erakanalid, konkureerisid mitte tuluallikate, vaid programmi kvaliteedi ja vaatajate pärast. Erakanalite puhul peaks minimeerida väliskapitali osa ja välistama meedia-kontsentratsiooni võimaluse. Avalik-õigusliku ringhäälingu poliitiline ja majanduslik sõltumatus peavad olema garanteeritud. ETV-le ja ER-le peab jätkuma piisavalt ressurse avalik-õiguslike eesmärkide täitmiseks ja stabiilseks programmiarenguks. ETV ja ER peavad tõstma töö efektiivsust. Seda elluviivate avalik-õiguslike ringhäälinguorganisatsioonide positsiooni kõigutamatus ei ole 1990. aastate meediamõtteviisis enam nii iseenesestmõistetav ja selge, kui oli elektroonilise meedia sünnist 1980. aastate keskpaigani.

KÜSIMUSED ARUTELUKS

- Millised peaksid olema avalik-õigusliku ringhäälingu peamised eesmärgid Eestis?
- Kas liberaalsel ja konservatiivsel ringhäälingul on alternatiivi?
- Milline võiks olla sobivaim eestikeelne sõna (sõnaühend) ingliskeelse mõiste "public service broadcasting" tähistamiseks?